

Интегрално југословенство у Војводини

– одјек и страначко одређење

Абстракт: Идеологија интегралног југословенства успостављена уставно-правном институционализацијом шестојануарске диктатуре, имала је видног утицаја на развој страначког и политичког живота у Војводини (која је тада била у саставу Дунавске бановине и која је у извештајима Централном прес бироу врло често називана Војводина или 'северни делови Дунавске бановине'). Учешће истакнутих јавних радника, са немалим страначким искуством у претходном периоду, у оснивању и организацији ЈРСД у Војводини био је, у комбинацији са видном подршком ондашњих гласила, од пресудног утицаја на рејтинг ове странке међу становништвом. Изборни резултати из 1931. године и 1933. године илуструју приврженост југословенској идеји, идеологији интегралног југословенства и краљевој политици. Радило се о популистичкој масовности, пре свега српског народа, у прихватању новонастале политичке ситуације у држави. У оваквим несвакидашњим, ванпарламентарним условима страначког живота ситуација је наметала и одређење практичне потезе чије је макијавелистички принцип опстанка по сваку цену артикулисао дневнополитички идентитет и позиције и опозиције. Било је то време попутне доминације краљеве политике и Војводина је била део тога.

У таквој политичкој атмосфери југословенска идеја као политичка идеологија могла је да опстане онолико колико је харизма личности или институције или државе коју је представља доминира. Други начин стварања југословенске државе, заснован на демократском и парламентарном потенцијалу, захтевао је много више времена, стрпљења, компромиса и политичке мудрости. У ситуацији када таквог потенцијала нема, а при чему је политика огледало националног и страначког политикантског интереса, југословенска држава била је кратког века, а њена идеја синоним краљеве (само)воље.

Кључне речи: југословенство, странка, политика, идеологија.

Abstract: The ideology of integral Yugoslavship had visible impact on the development of party and political life in Vojvodina. When it comes to establishment and organisation of the JRSД (Yugoslav Radical Peasants' Democracy) in Vojvodina, the participation of prominent public figures with substantial party-related experience in the previous period, combined with the significant support provided by the media at that time, had crucial impact on the rating of this party among the population. The results of the elections held in 1931 and 1933 point to loyalty to the Yugoslav ideology and the king's policy. It was a case of the populist massiveness, primarily of Serbian people, in accepting the newly emerged political situation in the country. In these extraordinary, extra-parliamentary circumstances of political party life, the situation also required certain practical moves, whose machiavellian principles of surviving at any price articulated the daily political identity of both position and opposition. It was the time of total dominatin of the king's policy, and Vojvodina was part of it.

In such a political atmosphere, the idea of Yugoslavia as a political ideology could last as long as the charisma of the person, institution or state it represented was dominating. Another

method of establishing the Yugoslav state, based on the democratic and parliamentary potential, required much more time, patience, compromises and political wisdom. In the circumstances where such potential did not exist, with the policy which reflected the national and party-related political interests, the Yugoslav state was short-lived, whereas its concept was the synonym of the king's (self)-will.

Key words: Yugoslavship, party, policy, ideology.

Декларативан и формални парламентаризам као и међусобна страначка заслепљеност која је пратила Краљевину СХС од њеног настанка 1918. године, завршени су *Прокламацијом* краља Александра од 6. јануара 1929. године којом је уведена монархo-диктатура¹, а ради очувања "државног и народног јединства и реда и дисциплине". Тога дана донетим *Законом о краљевској власти и врховној управи* суспендоване су одреднице Видовданског устава којима је држава била означена као "уставна" и "парламентарана", а *Законом о заштити јавне безбедности и поретка у држави* суспендован је јавни политички живот и забрањен је рад удружења и странака "које носе обележје верско или племенско".

У својој суштини, у односу на постојећи Устав из 1921. године био је ово неуставни чин и краљ није имао ингеренција да заведе диктатуру без сагласности парламента. "Чланови 125. и 126. Устава предвиђали су могућност измене уставних одредаба али само споразумом између Краља и Парламента, саобразно једном нарочитом поступку предвиђеном у самом Уставу, без оваквог споразума са Парламентом. Члан 127. давао је овлашћење Парламенту да суспендује извесне одредбе Устава, које су се односиле на политичке слободе, у случају рата или мобилизације; али када је државни удар од 6. јануара 1929. извршен тада није било нити рата нити мобилизације у Југославији. Поред тога, ако је Парламент био овлашћен да привремено укине извесне уставне слободе, у форми специјалног закона, Краљ сам није имао то право. Тако је акт од 6. јануара био истовремено неуставан, извршен повредом Устава; и краљ није имао ауторитет да објави своју вољу као врховни закон земље."² Ипак ова неуставност, у почетку је толерисана како због снаге државне силе и апарата које је краљ Александар Карађорђевић имао иза себе, али и прећутном сагласношћу и надом готово свих страначких актера да ће се решити безизласна политичка ситуација.

---

¹ Диктатура је припремана много раније. Краљев поузданик, хрватски политичар М. Дринковић је током децембра (1928. године) у два маха, по краљевом налогу, водио разговоре са Мачеком и од њега добио уверење да он одобрава краљеве намере. "Он је уверен да се прилике могу најбоље средити путем једне изванпарламентарне владе... макар и диктаторске владе." Види: Б. Глигоријевић, *Демократска странка и политички односи у Краљевини СХС*, Београд 1970, стр. 545.; Т. Стојков, *Опозиција у време шестојануарске диктатуре*, Београд 1969, стр. 57.

² Л. Марковић, *Југословенски уставни проблем*, чланак г. др. Лазара Марковића, објављен у Славоник Ривју, Лондон, јануар 1938. године, Архив Србије и Црне Горе; Ф-38, Централни Прес Биро (ЦПБ).

Формирана је нова влада на челу са генералом Петром Живковићем. Прокламована је нова национална идеологија – југословенство (или насилна национална нивелација)³. Илузија југословенске нације, у овом тренутку, доживљава врхунац своје политичке прагматизације и државноправне кодификације.

Инагурисана је идеологија интегралног југословенства. У том контексту прошлост јужнословенских народа инструментализована је у смислу потпуне народне подређености југословенству и стварању заједничке државе. Било каква упозорења и критички приступи који су се јављали до тада и који нису били малобројни, били су свесно прећутиквани. Југословенска идеја није посматрана у њеном историјском контексту развоја научно и каузално, већ је истргнута из контекста врло димензионираног, контроверзног и комплексног развоја националних идеја и држава јужнословенских народа у 19. веку и као таква представљала је утемељење за политичку делатност насталу на основу демагошког и површног приступа који је прошлост претварао у мит. "Стварно, дакле уопште историјско, тј. постојеће исторично, разумљиво је једино као настало а не као вечито. Може се послужити игром речи: настало је настало настајањем. Али, важно је само то да је постојање кретање коме је ипак суштинско постојење (да је оно, кретање, само постојање). Ово схватање је и раздвојница научног, регионалног и хуманог од ненаучног, праранаучног, митског и митоманског. Можда је ово и средишња мисао историчаревог разумског виђења света историје."⁴

У почетку је постојало оправдање и разумевање и из иностранства за увођење диктатуре као модуса решења кризне ситуације.⁵ Трећег октобра 1929. године донет је *Закон о називу и подели Краљевине на управна подручја*. Промењен је службени назив државе у Краљевина Југославија, а њен простор подељен је на девет управно-територијалних целина – бановина: Дравску, Савску, Врбаску, Приморску, Дринску, Зетску, Дунавску, Моравску и Вардарску.

Од Барање, Бачке, Баната, већег дела Срема и највећег дела Шумадије, са доњим Поморављем, формирана је Дунавска бановина са седиштем у Новом Саду. "Дунавској бановини, са седиштем у Новом Саду придодата је Шумадија у циљу парирања бројно јачој несловенској мањини."⁶ Пет сремских срезова – Жупања, Винковци, Вуковар, Шид, Илок и Сремска Митровица припало је Дринској бановини са седиштем у Сарајеву. Земун и Панчево припојени су Управи града Београда, а Петроварадин, који је до тада имао своју посебну општину, прикључен је општини Нови Сад како би у њој био повећан проценат словенског становништва. Чланом 83. тзв. "септембарског" Устава из 1931. године, срезови

³ "Интегрална југословенска идеологија (насилна национална нивелација) одредила је другу фазу у животу југословенске државе (1929-1935). Након осам година парламентарног живота, 6. јануара 1929. године, земља је закорачила у монархо-диктатуру. У нераскидивој вези са тим чином, заснованом на илузији да је након десет година заједничког живота могуће декретима и законима, у тачно испланираним роковима, формирати нову југословенску нацију, била је и промена имена државе (Краљевина Југославија) и подела земље на управна подручја (3. 10. 1929)."; Љ. Димић, *Срби и Југославија*, Стубови културе, Београд, 1998, стр. 124.

⁴ А. Митровић, *Пропитивање Клио*, Новинско-издавачка установа "Војска", Београд, 1996, 54.

⁵ У вези са тим поменућемо Годишњи извештај британског посланика у Београду Невила Хендерсона (заменио је децембра 1929. Х. В. Кенарда) који, анализирајући ситуацију, између осталог, пише Државном секретару у Енглеској: "Диктатуру, несумњиво критикују многи, и у земљи и ван ње, али непристрасни посматрач не може а да не призна да је постојала потреба за успостављањем неког облика владавине који би био у стању да оконча јалове размирице између странака и појединаца, које су након једног десетљећа постале истинска претња јединству државе. Национални интереси занемарени су у потрази за личним. Опасност од озбиљнијих унутрашњих раздора, до којих је претило да дође услед неслоге и тежње ка цепању у супарничке фракције – вечног обележја словеских земаља, а нарочито Србије – није се више могла олако схватити. У тешким приликама, у које су нову троједину Краљевину довели страначки сукоби, супарничке нетрпелјивости, неумерена тежња за влашћу и брзим богаћењем, непрекидне смене влада, убиства и фракцијске љубоморе, тешко да би иједно друго решење осми примене аутократске силе, из постојећег хаоса могло створити ред."; Ж. Аврамовски, *Британци о краљевини Југославији 1921-1930*, књига I, Архив Југославије, Глобус, Загреб, 1986, стр. 587.

⁶ Т. Стојков, *Опозиција...*, стр. 114.

Вуковар, Винковци и Жупања предати су Савској бановини са седиштем у Загребу, а митровачки и шидски срез ушли су у састав Дунавске бановине.⁷ Бановски систем је био тако изведен да онемогући сваки национално-историјски основ државног живота.

У већ поменутом извештају енглеског посланика Хендерсона, бановински систем је сматран "делом државника"⁸ чије је циљ био реорганизација и функционализација државе. Мада је у извештају констатовано да је практичан потез развоја локалне аутономности као битан аспект урушавања централизма остао неуверљив⁹ и да, уколико аутономности не буде, држава, као таква ће, нестати.¹⁰

Сва релавантна гласила из Војводине прихватила су увођење шестојануарских мера као наду и "почетак једног новог доба" чија је намера бољитак у будућности са наглашеном потребом децентрализације државне управе.¹¹ Подршка страначкој политици огледала се и кроз излагање првог дневног листа на српском језику у Војводини *Југословенског дневника* чији је главни уредник био Федор Никић. Први број овог листа изашао је 25. новембра 1929. године и у свом програмском чланку наговестио је одбрану тековина режима. "... Свесни велике улоге и важности јеног дневног листа у овој средини у оваквим приликама, одлучили смо да покренемо један славенски независан лист са задатком, да најактивније сарађује на великом делу стварања благостања, величина... који су истакнути у *Манифесту* од 6. јануара... као и да посвети поглавиту пажњу раду и акцији за духовно, културно, привредно и социјално сједињавање области бивше Војводине и њено стапање са Шумадијом..."¹²

Осим тога, у вези са прокламованим југословенством, појављује се, у Војводини, читав серијал чланака као панегирик југословенском јединству. Примера ради, *Банатски гласник* објављује серијал чланака и вези са југословенском тематиком: *За једну неразделиву и јединствену Југославију, Нове снаге за Југославију, Еволуција југословенске идеје; Глас народа* објављује следеће чланке: *Смисао југословенства, Југословенска државна концепција, О типу младог југословена*. Требало је да се, кроз контролисани медијски наступ, створи утисак доминације идеје општег југословенског заједништва и његове хармоничности, а бројна војвођанска гласила била су у потпуности одана овој идеји. Ова оданост непрестано је била проверавана и праћена и на свако евентуално одступање реаговало се бескомпромисно, енергично и ефективно.

Тако имамо пример да Главно државно тужилаштво констатује одређено комешање и критичке тонове у мађарској штампи у Војводини (Бр. К.П. 11/1931 од 19. маја 1931. године). Непуна два месеца након тога, 8. јуна 1931. године тужилаштво констатује да су

⁷ *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 233, 5. октобар 1929; *Устав Краљевине Југославије од 3. септембра 1931* године, Београд 1931.

⁸ "У суштини, као корак у правцу политичке реорганизације државе, децентрализација и уклањање регионалних супарништава, декрет од 3. октобра представља дело државника. Ниједан од саставних делова троједине Краљевине није у потпуности задовољен, стара Србија можда најмање. Приликом разграничења нових бановина, било је, нема сумње примера самовоље која је за сваку осуду, а политички и стратегијски разлози претпостављени су, у неколико ноторних случајева, разлозима привреде и свакодневног живота."; Ж. Аврамовски, *Британци о краљевини...*, стр. 588-590.

⁹ "Основно начело на којем почивају нове бановине је самоуправа, уз надзор из центра. Мада је за тај потез већ речено да представља само умешнију примену политике чврстог централизма, недостају и докази да се ради о значајном кораку у правцу веће локалне аутономије, како се у извесним круговима жели приказати."; Исто.

¹⁰ Хендерсон овде цитира став Ситон-Вотсона који је, у вези са државном реорганизацијом краљевине у једном чланку објављеном у Тајмсу, између осталог, писао: "...реформа која врши насиље над дубоко усађеним историјским осећањима не може преживети ако не претрпи даље измене."

¹¹ "Оснивање бановине ће бити 'почетак једног новог доба јер са принципом модерне децентрализације наше администрације мора се постићи напредак и побољшање свих прилика и сада је на реду да се спроведе у живот, да се оствари и до изражаја дође народно и државно јединство."; *Извештај Трије Милитара од 29. октобра 1929. године* за бројну периодику из Војводине – Нови Сад, Глас Народа, Војводина, Панчевац; АСЦГ, Ф-38, ЦПБ, 7, 26.

¹² *Југословенски дневник*, 25. 11. 1929. године.

"мађарски недељни листови доносили приказе зборова и манифестација лојалности мађарске мањине."¹³

Истини за вољу ова лојалност није се рефлектовала кроз оданост југословенској идеологији већ индиферентним ставом према политичким дешавањима у земљи и игнорисањем дневнополитичких активности режима. У извештају Прес бироу од 28. септембра 1931. године из Дунавске бановине, између осталог, се констатује: "Према краљевској влади и режиму већина листова показује пријатељско и лојално држање, од листова на државном језику нарочито повољно за режим пишу: *Нови Сад, Југословенски нови лист, Глас Шумадије, Јединство, Југословенско јединство, Банатски гласник и Народни гласник*, Код неколицине мањих провинцијских листова (*Југословенска стража, Сомори ујшаг, Вршаце Гегирсботе, Дојчерфолсрајнд, Белацрквасер фолксбла, Клајнес вохенблат* и др. опажа се индиферентност."¹⁴

Новоформирана национална идеологија није била прихватљива националним мањинама управо из разлога јужнословенске вокације али и снажног национално-идентификационог одређења Мађара и етнотрадиционализма и фолклора Немаца у Војводини. Своје неповерење и прећутну лојалност новопрокламованој идеологији Мађари су демонстрирали активностима у вези са очувањем културно-просветних права. "Част ми је овим поднети извештај о добивеним информацијама у погледу расположења овдашњих угледнијих бивших чланова некадање мађарске странке а поводом манифестација лојалности мађарске мањине нашој држави. Културно-просветне концесије дате немачкој националној мањини као и покрет суботичких мађара под вођством дра Санто Габора дали су поводе неколицини бивших првака некадање мађарске странке, да посете г. бана Дунавске бановине"¹⁵ и да пред њим дају изјаву лојалности мађарске националне мањине према ЊВКраљу и отаџбини, те да изразе и готовост на активну сарадњу са краљевом владом."¹⁶

Немачка национална мањина је све своје активности обједињавала у организацији Културбунда који је имао неколико секција – за певачка, спортска и женска друштва, за лекаре, библиотеке и читаонице. У овом тренутку те активност су се сводиле на културну активност очувања традиције вишевековног етничког постојања на овим просторима. И они су при сваком свом формалном скупу демонстрирали своју лојалност краљу. "На главној скупштини Културбунда пре прелаза на дневни ред изражена је лојалност Њ.В.Краљу као и поздрав Краљевској влади и Господину Председнику Владе, а и главни извештај је одао признање свима меродавним круговима на хонорисању лојалног држања немачке мањине; затим је поднео извештај о прошлогодишњем раду, те примљен буџет и изабрана нова управа."¹⁷

Илузија стварања нове нације била је мегаломански пројектовани циљ. Униформисање културолошке, традиционалне, верске и националне шароликости оптерећене дневнополитичком реалношћу захтевало је економски развој, социјалну стабилност и одлучну државну структуру са поузданим апаратом иза којих стоји солидан државни темељ. С обзиром на то да, у дотадашњем искуству државе, најдискутабилнија је била управо утемељеност постојања државе, питање опстанка државе улазило је у своју димнетију "квадратуре круга".

Југословенска странка у Војводини

¹³ АСЦГ, Ф-38, ЦПБ, 7, 26.

¹⁴ АСЦГ, Ф-38, ЦПБ, 7, 26

¹⁵ Бан Дунавске бановине у то време био је генерал Светомир Матић (бан од 27. августа 1930. до 1. маја 1931. године.

¹⁶ *Извештај о расположењу међу бившим члановима некадање мађарске странке* од дописника Централног прес бироа из Новог Сада, Триве Милитара од 25. априла 1931. године, АСЦГ, Ф-38, фасцикла 7.

¹⁷ *Извештај о Немачко-швапском културбунду*, од 23. новембра 1931. године, од Триве Милитара, АСЦГ, Ф-38, фасцикла 7.

Током 1930. године, краљ Александар и Министарски савет прихватају идеју о формирању режимске странке која је требала да представља раскид са декретираним и унификованом југословенском идеологијом и амбициозну намеру да се путем једностраначке политичке активности обезбеди подршка "свију народних слојева". "На јучерашњој седници клуба народних посланика изабраних на земаљској листи претседника Министарског савета г. Петра Живковића, претресано је питање о оснивању једне јединствене политичке странке. У име главног клупског одбора посланичког клуба, народни посланик г. др. Славко Шећеров, као известилац, поднео је предлог главних начела и програма странке."¹⁸

Новоформирана странка, чији је процес стварања трајао од идеје, преко активности на формирању и афирмацији идеје међу становништвом, учешћа на изборима, а да званично још није дефинисала програмска начела, па до децембра 1931. године када се званично организује, носила је назив Југословенска-радикално сељачка демократија (ЈРСД), касније, од 1933. године Југословенска национална странка. У почетку идеја странке је била нејасна, акција у вези са њом неодлучна и оптерећена сумњом у успех. Како се уставна и законска утемељеност југословенства развијала, тако је и странка добијала свој потпунији лик.

ЈРСД је настојала да окупи бивше присталице грађанских странака који су прихватили режим и да промовише континуитет идеолошког и политичког деловања као и да постане општејугословенски покрет подршке краљевој политици. Међу најистакнутијим члановима ове странке били су Никола Узуновић, Божа Максимовић, Милан Сршкић, Војислав Маринковић, Коста Кумануди, Славко Шећеров и др. Афирмација нове политичке странке коју је протажирао режим у ондашњој политикој констелацији када је ХСС, у ствари представљала јединствен и хомогенизован хрватски национални покрет,¹⁹ заправо је значила додатну дисперзију у већ разлученом српском политичком простору.

Странка је представљала дневнополитички оперативни инструмент верификације новодефинисане уставне концепције донете 3. септембра 1931. године. За разлику од Видовданског устава, краљевина више није парламентарна већ наследна и уставна монархија. На највишем законском нивоу одредбом да "не може бити удруживања на верској или племенској или религиозној основи у партијско-политичке сврхе" одређене су програмске контуре ЈРСД, а суштински онемогућено обнављање рада других политичких странака. Краљева уставна доминација потврђена је кроз његове компетенције да потврђује и проглашава законе, поставља чиновнике, има право амнестије, представља државу у односима са иностранством, оглашава рат и закључује мир, сазива и распушта Народно представништво. Осим тога члан 116. Устава допуштао је да у "случају рата, мобилизације, нереди, побуне који би довели у питање јавни поредак и сигурност државе или кад су до те мере уопште угрожени јавни интереси, Краљ може у том изузетном случају да се привремено предузму све изварадне, неопходно потребне мере..."²⁰

На овај начин неприкосновеност краљеве личности била је озакоњена у највишој уставној форми. "После две године диктатуре Краљ је одлучио да се врати уставном и легитимном систему...Он је сам израдио, са неколико ужих сарадника, нови Устав који је био прокламован 3. септембра 1931. године и наментнут земљи помоћу војске и бирократије...Са правног и политичког гледишта Устав од 1931. године се разликује од оног од 1921. године у два основним тачкама. Он знатно повећава стварну власт Краља и с

¹⁸ *Политика* од 15. 12. 1931. године; *Време* 16. 12. 1931. године; АСЦГ Ф-38, архивска јединица 474, фасцикла 326.

¹⁹ Милан Грол о овој странци пише да Хрватска сељачка странка није била "партија у народу него народ у партији.", М. Грол, *Искушења демократије*, Бгд. 1991, стр. 50

²⁰ *Устави и владе Кнежевине Србије, Краљевине Србије, Краљевине СХС и Краљевине Југославије 1835-1941*, 1987, 255-258.

образно томе сужава права и власт народа. Парламентарни режим је био стварно укинут, а извршна власт, представљена од Краља, постала је свемогућа."²¹

Осим тога, "по својој суштини, тај Устав није значио никакву битну промјену државноправног стања Краљевине Југославије. Он је, истина, обиљежавао престанак отворене "шестојануарске диктатуре", али не и раскид са апсолутизмом уопће. Све показује, да је тај Устав, у ствари имао бити санкција апсолутизма, који ће од тада па све до краја старе Југославије бити прекривен новим облицима југославенског псеудопарламентаризма."²²

У страниој штампи стварање странке је догађај који је запажено пропраћен и процењен да представљава продужетак политике шестојануарског режима и забране рада парламентарним странкама²³. Неке од оцена биле су веома критички расположене. Тако Бугарска *Македонија* у чланку *Нова српска партија* од 10. октобра 1930. године сматра да ће оснивање нове странке заправо значити наставак спровођења српске хегемоније под плаштом југословенске идеје.²⁴ Сличан коментар имала је и мађарска штампа. Гласила ових држава предочила су заправо политику неслагања са постојећом међународном ситуацијом и склоност ка ревизионизму и реваншизму.

ЈРСД је кроз октроисани устав имала формулисан свој простор деловања и неометану могућност популистичке политичке активности. Њена програмска одредба почивала је на потпуној југословенској инструментализацији разноврсне прошлости народна и етносне популације која је ту живела. "У целом свом историјском развоју права српска, хрватска и словенска народна мисао била је у својој битности југословенска. Тежила је увек за међусобном сарадњом, за стварањем заједничких културних добара и остварењем заједничких народних идеала. Ова тежња проистичке из истог порекла и по језику и крви и из географског склопа територија, она је била нужна ради очувања народног опстанка пред насртајима заједничких непријатеља и остварена је народним и државним уједињењем. Ова етничка чињеница и историјска нужност основе су читавог рада ЈРСД, који треба да сложним и заједничким напорима чува и усавршава постојеће културне, економске, социјалне и политичке тековине целокупног народа и да ствара нове."²⁵

Идеолошка југословенска нивелација сврсисходно је била доминантно програмско опредељење, између осталог, и као облик страначког артикулисања изборих резултата добијених на основу избора од 8. новембар 1931. године.

У вези са државним уређењем странка је остала доследна државном јединству, са процесом децентрализације и деконцентрације државне управе и власти и са одређеним видом самоуправе бановина. "У строгом спровођењу начела државног јединства, а у складу са системом децентрализације државне управе и деконцентрације државне власти као и широких самоуправа у општини и бановини лежи јемство за успех стваралачког политичког рада."²⁶ Преостале програмске одредбе идеализовале су народни дух, идеју просвећења, бригу са сељака, а у вези са мањинама подржано је неговање њихове културне специфичности.

---

²¹ Л. Марковић, Југословенски уставни проблем...

²² Ф. Чулиновић, *Државноправна историја југославенских земаља XIX и XX вијека*, друга књига, Школска књига Загреб, 1954, стр. 289.

²³ О оснивању ЈРСД обавештавају: *Ефнос*, Атина (9. 12. 1931), *Македонија*, Софија (17. 12. 1931), *Le Tempo* (17. 12. 1931), *Le Petit Parizien* (17. 12. 1931), *Journal de Geneve* (17. 12. 1931)...АСЦГ, Ф-38, арх. јед. 474, фасцикла 326.

²⁴ "Програм диктатуре и програм нове српске партије је стварање од данашње Југославије једне истинске велике Србије и интензивно посрбљавање Бугара, Хрвата, Словенаца и остале несрпске народности. Маска под којом се то ради остала је југословенска идеја."; *Македонија*, Софија, Бугарска, 10. 10. 1930. године, АСЦГ, Ф-38.

²⁵ Програм Југословенске Радикане Сељачке Демократије, РОМС, М. 14046; *Политика, Време и Правда* 18. 12. 1931. године објављују Статут Југословенске радикално сељачке демократије

²⁶ Исто

Захваљујући снажној, пре свега материјалној и полицијској подршци државе страначки митинзи били су врло добро организовани и подсећали су на дириговане популистичке параде и вашаре са снажним визуелним ефектима и бројним полицијским апаратом. Иако је било неоспорна наметљивост и демагошка интонација зборована, врло тешко је било упозорити становништво на суштину самог збора и организованог пропангандог политиканства. Ове констатације илуструјемо деловима једног критичког описа збора ЈРСД у Нишу иза кога стоје присталице странака чији је рад режим забранио и које су и на овај начин подсећале на потребу обнове парламентаризма. "Изјутра рано пристигле су и последње композиције бесплатних возова. Наоружани жандари приступили су да изведу и последњи налог: да сврстају народ и отправе га на зборно место."²⁷ Овај збор доживео је фијаско јер није могао да контролише масу људи и показао је сву извештаченост и лицемерност формализовања страначког политичког живота. "Тако је прошао први митинг нове режимске партије у Нишу, на коме су властодршци хтели да фалсификују народно расположење и да свој противнародни рад прикажу као израз народне воље и сагласности."

У Војводини активности око формирања ове странке и организације њених одбора биле су веома интензивне током ових месеци. Најистакнутији организатори и делатници ове странке били су др Федор Никић²⁸ и др Славко Шећеров. У Извештају Централном Пресбируоу од 7. августа 1931. године, Милитар Трива, дописник Пресбируа из Новог Сада, пише о почетним активностима у вези са формирањем страначке организације у Војводини. "Поверљива конферисања које је г. др. Федор Никић, помоћник министра просвете, одржао овде у Новом Саду током прошле и ове недеље са извесним лицима а у ствари ради оснивања једне нове партије, изазвала су живо интересовање у грађанству. Но како је г. др. Ф. Никић ова конферисања одржао само са најужим кругом својих пријатеља и то готово искључиво са присталицама бивше демократске и социјалистичке странке, то се међутим бившим радикалима са неповерењем гледало на ова конферисања и коментарисало о њима. На појединачним консултовањима је стога пред г. начелником др. Душаном Петровићем изражена била готовост и жеља бивших радикала да учествују и сарађују у овој акцији. Као резултат ових саветовања је уследило купљење у грађанству потписа за престанак оснивања једне партије."²⁹

У овом и наредним извештајима који се односе на ову тематику описане су значајно објективно и проблеми са којима се организација странке суочавала. Видно је било да присталице Самосталне демократске странке не прихватају учешће у овим активностима, као и да је дошло до очигледног ривалитета међу некадашњим активистима демократске и радикалне странке и њихових фракција. "Акција на оснивању нове странке...наишла је овде на опште одобравање и престанак, изузев код присталица некадање самосталне-демократске странке...Но не само да се није одржала потребна дискреција о овој акцији, него су шта више одмах избиле на површину и међусобне интриге, дакако са стране лично заинтересованих и ангажованих...Извесно нерасположење се појављује из ових разлога: 1. што је извођење акције на стварању нове странке поверено у главном особама из оних бивших партија, које су имале присталица у Новом Саду, и то уз то још особам, које нити имају довољно политичког искуства, нити уживају неки нарочити углед у грађанству, нити могу собом повести већи број присталица, 2. што се присталице некада овде најаче странке радикалне хотимице и остенативно потискују у позадину и 3. што се јавно говори да бивши

²⁷ АСЦГ, Ф-80, Јован Јовановић-Пижон, фасцикла 31.

²⁸ Индикативно је да у Биографији др Федора Никића припремљеној за Матицу српску, у вези са политичким деловањем др Федора у оквиру странке, нема никаквог саопштења, штавише потенциран је рад на покретању дневног листа и то "информативног и ванпартијског дневног листа у Војводини."; Види: Биографија Федора Никића, РОМС, М-12477.

²⁹ АСЦГ, Ф 38, фасцикла 7, јединица 26, 27.

истакнутији политичари неће моћи у тој новој странци да играју виднију улогу, јер ће се обавити одабирање чланова."³⁰

Ситуација очуване хомогености и одолевања расулу код СДС у Војводини није се пресликавала на простору Савске бановине, односно у Хрватској. Одређене присталице ове странке, на челу са бившим потпредседником др Јосипом Немецем су се приклониле новој званичној југословенској режимској политици.³¹ Ова различитост, у одређеној мери, указује и на специфичност политичког деловања СДС у Војводини и Хрватској. Економски интереси, као потка аутохтоне политичке идентификације, а који су примеренији у Војводини, нису били примарији у односу на национални идентитет неким члановима СДС у Хрватској и отуда њихова подршка режиму и његовој идеологији.

Оданост југословенству демонстриран је кроз многа гласила у Војводини. Тако је у Вршцу 19. 12. 1931. године основано гласило *Војводина*, а који је био уједно и орган Југословенске радикално сељачке демократије и чији је уредник био Славко Францић. И друга гласила на српском језику су такође писала о активностима ове странке – *Глас народа* (Сомбор)³², *Сремске новине* (Вуковар)³³, *Млада Југославија* (Велики Бечкерек)³⁴, *Нови лист* (Вршац)³⁵, *Нови Сад* (Нови Сад)³⁶ Своје југословенство демонстрирао је и др Мирко Косић покретањем часописа *Југословен* 1932. године. "У 1932. години покренуо сам часопис Југословен. Одан југословенској мисли од својих младих дана као сарадник Југословенске револуционарне омладине³⁷ и скерлићеваца ја сам 1932. покренуо Југословен часопис за политичка, културна, социјална и привредна питања. Његово покретање наметале су саме прилике, јер чим је југословенство постало опште државно начело и опште народни покрет настала је и потреба за једним часописом који би пратио све појаве нашег националног развоја."³⁸

Југословенска идеологија и њена странка у оснивачком развоју биле су на својеврсном унапред припремљеном испиту - на изборима за Народну скупштину од 8.

³⁰ Извештај од 13. августа 1931. године; АСЦГ, Ф-38, фасцикла 7, јединица 26,27.

³¹ *Сисачки Глас*, од 18. 04. 1931. године је објавио чланак Једна значајна декларација, овај чланак пренело је и београдско *Време*. Чланак одише привржености политици краља Александра. "Некадашње вође бивше СДС доносе одлуку да свим силама помажу рад данашње владе. Декларација од 5. јануара 1929. године која се тражило федеративно државно уређење, супротна је нашим начелима, донешена без нашег знања и одобрења и ми ју уклањамо. Доследно нашој југословенској идеологији, били смо увек противници федеративног уређења државе, а за југословенску идеологију коју је прокламовала данашња влада према закону од 3. октобра 1929. године и декларације Њ. В. Краља...Противници смо тога да се икада више поврате политичке групе на племенској и верској бази какве су биле некада."

³² *Глас народа* је 19. 12. 1931. преузео чланак из *Времена* од 16. 12. 1931. године који носи назив Оснивање Југословенске радикално сељачке демократије.

³³ Чланак *Наш препород* у броју од 24. 12. 1931. године. Између осталог пише овај лист: "Програм странке је заснован на идеји државног народног јединства, из њега извире дух здраве демократије...Он захтева и обећава социјалну правду и ставља себи у задатак бригу око духовних и моралних вредности народа..."

³⁴ *Млада Југославија* од 23. 12. 1931. године. "Југословенска радикална сељачка демократија се ствара да својом сарадњом ојача и унапреди највећу тековину југословенског народа, његову независност и слободну државу Краљевину Југославију."

³⁵ *Нови лист* од 1. 1. 1932. године. "Југословенска радикална сељачка демократија предвиђа национално и државно јединство изнад свега...Програм је управо идеалан...Биће створен један и јединствен југословенски народ."

³⁶ *Нови Сад* од 14. 1. 1932. године у чланку *Пред обнову партијско-политичког живота* пише "...да ће се путем ове странке истински моћи унестити политичке идеје и начин у широке народне слојеве и да ће преко чланова ЈРСД најуспешније моћи окупљати у једно коло и заједнички и равноправно сви они који, задојени идејама и идеалима народног и државног југословенског јединства искрено хоће да пораде на обнови нашег партијско-политичког живота и то без некадањих племенских, верских, сталешких, покрајинских и других трвења."

³⁷ "У Љубљани 1912. године сам се упознао са ђаком Еглихером (?) вођом Југословенске национално-револуционарне омладине...Овај пут и ово упознавање са овми Југословенско национално-револуционарним покретом и омладине имао је за мене велики значај и на мене вршио велики утицај."; Мирко Косић, *Србин још живи и напредује*, РОМС М 7570, стр. 37-38.

³⁸ Мирко Косић, *Србин још живи и напредује*, РОМС, М 7570, стр. 37-38.

ноембра 1931. године. Политичке странке (Народна радикална странка, Демократска странка, СЛС, ЈМО, ХСС) су, најпре, позвале бираче да бојкотију изборе.³⁹ Међутим, како су кандидати на среским листама у Србији били већином из редова бивших чланова Радикалне и Демократске странке, иако им је био формално забрањен рад, челници странака су позвали своје присталице да гласају за кандидате дојучерашње чланове, оптужујући ону другу странку да је напустила споразум о неизласку на изборе.⁴⁰

Овакав развој догађаја код грађанских странака у Србији којима је уставом забрањен рад указује нам на, по нама, четири битне околности. Најпре, међусобно подозрење и неповерење страначких лидера и даље је било изразито без обзира на заједничког политичког противника краља Александра⁴¹, затим да су странке озбиљно рачунале, још тада, на привременост забране парламентарног и страначког рада. Потом да, иако су званично чланови једне државне странке, на предложене кандидате и њихову евентуално обновљену лојалност рачунају и некадашње њихове странке пре свега узимајући у обзир њихов углед у локалној средини и на чињеницу да су сваки избори, па макар они били и нерегуларни и режимски, својеврстан барометар страначког рејтинга у народу који не треба или врло ретко треба пропустити.

На изборима званично је постојала само једна изборна листа – Југословенска радикално-сељачка демократија. Ишло је око 65% бирача и ови избори су заправо представљали "илузију о обнови парламентаризма" као и прерану еуфорију победе над "покрајинским идеологијама", регионализмом и етнонационализмом. "Очекивано је да синтетизована југословенска нација доведе до наднационалне културе која би уклонила племенске супротности, сукобе православља и католицизма, супротстављање духа истока западу."⁴²

У самој Војводини као и у читавој земљи тек након избора почела је да се реализује страначка инфраструктура ЈРСД што нам говори о условљеном карактеру постојања ове странке. Становништво је о идеји стварања странке интензивно припремано понекад и веома грубо и помало неспретно и током претходних месеци. "Димитрије Вујић обишао је Војводину и ступио у контакт са својим пријатељима...Вујић прича о томе како је народ незадовољан агитацијом Феодора Никића, помоћника министра просвете, који народу није умео да објасни шта се од њега тражи, већ му је одмах говорио о некој новој странци и о томе како је потребно да буду њени чланови, а није им објаснио да ће то моћи да буде тек

---

³⁹ Досадашња доминантна историографска констатација да су политичке партије позвале бираче да бојкотију изборе, по свему судећи не одговара истини у вези са Народном радикалном странком и Демократском странком, односно у вези са странкама у Србији.

⁴⁰ У летку од 5. новембра 1931. године, који је потписао потпредседник радикалне странке А.М. Станојевић позивају се присталице радикала да гласају. "Сви ми шефови политичких странака били смо потписали заједнички проглас својим пријатељима да се не гласа. Међутим из прогласа г. Давидовића од 3. ов. мес. видим да он накнадно позива све демократе да гласају за демократске кандидате и то чини, вели, зато јер као да смо ми наше непријатеље позвали да гласају. Овај разлог не стоји, већ је ово само демократски маневар, да истерају што већи број посланика. А та се њихова намера види и из тога што су успели да скоро у свим срезovima поставе само по једну кандидацију, док су наши наивни министри, бивши радикали, не водећи рачуна о радикалној странци, допустили да их демократе преваре и дозволили да се по срезovima кандидују по неколико радикала, што ће број радикалних мандата јако смањити. Кад већ г. Давидовић напушта споразум о негласању, онда и ми позивамо све радикале, да гласају оног радикалног кандидата у срезу који има највише изгледа на победу како би својом снагом спасли радикалну странку."; РОМС, М - 9931.

⁴¹ "Земљорадници око Јовановића и демократи око Давидовића осуђују држање радикала, који неће да се одређено изјасне, како мишљење треба да заузму према новој политичкој ситуацији. Замерају им то што они увек изјављују да не могу да се одреде, док не виде какав ће устав и изборни закон Њ.В.Краљ дати народу...И демократи и земљорадници сматрају да не треба пристати ни на какав устав и изборни закон, кога не би народ преко својих представника донео."; Државни извештај од 13. августа 1931. године, АСЦГ, Ф-37 Милан Стојадиновић, фасцикла 9.

⁴² Љ. Димић, *Културна политика...*, I, стр. 285-328.

онда кад се та странка оснује. Вујић је причао како су у неким местима полицијске власти позивале специјалним позивима сељаке, одмах после разговора који је он са њима имао."⁴³

Први одбор ЈРСД-а, у Војводини, био је основан у Вршцу 10. јануара 1932. године. "У току прошле недеље у граду Вршцу и срезу Вршачком, а на позив народног посланика г. др. Младена Лисавца извршена је организација Ј.Р.С.Д. и јуче је овде одржана среска скупштина на којој је изабрат срески одбор. На скупштини је било присутно око 200 делегата из 27 општина и града Вршца."⁴⁴

Убрзо након тога, оснивају се и у другим местима срески одбори. До краја фебруара 1932. године основани су срески одбори у Сенти, Панчеву и Чуругу. Срески одбор у Новом Саду основан је априла 1932. године.⁴⁵ Круна организационог страначког рада је збор присталица странке у Новом Саду маја 1932. године.⁴⁶ Овај збор био је брижно и систематично припреман⁴⁷. На њему је акламативно прихваћено именовање Бановинског одбора ЈРСД за Дунавску бановину. За председника је изабран Јоца Селић, за потпредседнике су изабрани: др Велизар Јанковић, Милутин Петровић, сенатор Емилијан Грбић, Милан Катић, др Бранко Николић, др Милан Секулић и Миљивоје Перић. За секретаре су изабрани: Радован Јевтић, др Тоша Рајић, Љубиша Трифуновић, Бранко Аврамовић, др Федор Никић и др Живан Лукић као и шездесет чланова одбора за све срезове. О овом збору обимно су извештавала ондашња гласила.⁴⁸

Промовисана је искључивост и доминација принципа југословенства и државног унитаризама. Председник владе Војислав Маринковић, између осталог, је рекао: "Има један основни проблем у нашој земљи, важнији од других, то је питање хоћемо ли ми јединство народно и државно, унитаризам или федерацију и сепаратизам. Све док се тај проблем не реши, све док у нашој земљи има елемената са којима се мора рачунати, који нису на принципима народног и државног јединства, ми се не можемо браћо подвојити по другим основама."⁴⁹

О програмској опредељености странке у вези са државним уређењем говорио је др Славко Шећеров који апострофирао истрајну борбу против федерализма. Други истакнути члан странке из Војводине др Федор Никић је тада говорио о Војводини као носиоцу идеје југословенства указујући на континуитет те идеје са истакнутим српским интелектуалцима из Војводине у 19. веку. "...Да подвучемо јасну чињеницу да је Војводина одувек водила истинску југословенску политику...Сетимо се последњих шездест година у овом крају је живео носилац интегралне југословенске мисли, народни мученик и вођ Светозар Милетић...Са оваквом политиком ми ћемо успети да формирамо југословенску политику и

⁴³ Државни извештај од 13. августа 1931. године, АСИЦГ, Ф-37 Милан Стојадиновић, фасцикла 9.

⁴⁴ *Војводина* од 17. јануара 1932. године.

⁴⁵ О томе обавештава и гласило Словака из Бачког Петровца, *Народна једнота* од 10. априла 1932. године.

⁴⁶ Овом збору претходили су мањи скупови од којих је најпропраћенији у штампи био збор организован у Тителу 13. марта 1932. године, о коме нас извештава опширно београдско *Време* са пропратним фотографијама.

⁴⁷ То се може илустративно видети и из писма које је секретар среског одбора Нове Кањиже упутио председнику месне организације ЈРСД у Обилићево. У овом писму детаљно је изложен начин доласка на збор у Новом Саду. "За новосадски збор пустиће се у саобраћај један засебан воз, а који полази из Ђале 28-ог после поноћи (о тачном поласку биће те благовремено извештени) и ићиће преко Чоке, Драгутинова, В. Бечекерека и Теитела за Нови Сад и враћа се истог дана истим путем натраг. За овај збор одобрене су двојаке повластице и то у ограниченом броју...Свака општина мора имати вођу групе који ће сачинити списак своје групе. Списак има да садржи: Списак делегата за новосадски збор Ј.Р.С.Д.; полазна станица, име и презиме делегата. Списак не треба потписати нити ставити печат месне организације. Карте на полазној станици не треба вадити."; РОМС, М-14046.

⁴⁸ Међу њима и новосадски лист на немачком *Deutsche Zeitung* у чланку *Grosse politische konferenz in Novi Sad* од 8. маја 1932. године са приметном пластиком и хладном објективношћу. У овом духу известио је о скупу и мађарски *Napló* из Суботице од 9. маја 1932. године.

⁴⁹ *Правда* од 9. маја 1932. године.

југословенског грађанина...Кроз политику ЈРСД има да се спроводи политика националне толеранције."⁵⁰

Продор Југословенске радикалне сељачке демократије у Војводини био је, почетком 1932. године, снажан и офанзиван. Њен програм државног јединства и централистичког уређења утемељио се на политичком мишљењу странака на власти из времена краљевине СХС. Надгледан од стране имагинарне али осећајне свеприсутности ауторитета краљеве личности који су константно предочавали државни органи и бројна гласила, овај покрет интегралног југословенства претендовао је на доминанто место настављача традиције политичке културе код југословена, а заправо у српском народу.

Спецификум, ондашњег тренутка који се могао препознати код деловања странке у Војводини био је аграрно-социјални. У прилог овој констатацији говори и чланак *Југословенска радикално сељачка демократија и сељачки сталеж* објављен у *Војводини* 14. јануара 1932. године. У њему, између осталог, пише: "Када се у програму странке нарочито истиче да ће њена највећа брига бити сређивање економских прилика сељачког сталежа, сасвим је разумљиво, што он једнодушно стоји уз данашњи режим. Сељачки сталеж не може ни да учини друго, пошто су Краљева влада и садњи парламентарни представници народа својим досадашњим радом толико учинили за њега, колико ни један режим пре 6. јануара 1929. године. Сељачки сталеж као срж и основа нашег национално-привредног живота може само у границама данашњег режима постићи своју потпуну привредну и финансијску обнову и према томе је сасвим оправдано, што он одобрава рад Краљевске владе и представнике данашњег режима."⁵¹

Изразиту тежину елаборирању ове приче дало је учешће истакнутих експерата аграрне проблематике у раду ове странке од којих је свакако најзначајнији др Славко Шећеров. Отуда и привлачна снага написаних редова у гласилима о овом проблему. Земљорадничко становништво као најбројније у Војводини идентификовало је своје проблеме и наду у њихово решавање са демагошким питкошћу и вером у ауторитет државе да ће испунити обећано.

Током лета 1933. године странка је променила назив у Југословенску националну странку. Главно страначко гласило био је *Гласник ЈНС* који је излазио у Београду. Програмска начела новоименоване, али формално и новоформиране странке и даље су, све до нестанка државе, остала на принципима југословенског национализма и унитаризма, противна федерализацији, а одана централизму са широким самоуправама и деконцентрисаном власти. У складу са дневнополитичким активностима модификован је и њен политички приступ ситуацији не нарушавајући основну страначку концепцију. "Југословенска национална странка заснива свој програм на мисли југословенског национализма и унитаризма. Национализма Југословенске националне странке значи да она стоји непоколебиво на становишту да су Срби, Хрвати и Словенци један народ и да се на тој основи има да развија читан наш национални живот; јер је на тој основи Југославија и створена...Унитаризам Југословенске националне странке да је она противна федерацији, која би разјединила наш народни и државни живот на племенске јединице, али је исто тако противна и централизму, који кочи здраве снаге појединих делова народа и појединих крајева...У складу са тим начелима Југословенска национална странка сматра да се унутарње уређење државе има извести по систему најширих самоуправа и најдалекосежније деконцентрације, задржавајући за централну власт оне послове, без којих државна целина не може живети."⁵²

Странка је прописала и оквире активности среских организација чија је основа намера да преузме иницијативу у решавању локалних проблема и да на тај начин демонстрира своју приврженост становништву и своју доминантну политичку улогу до

⁵⁰ *Југословенски дневник* од 10. маја 1932. године

⁵¹ *Војводина*.

⁵² Проглас *Пријатељима и присталицама Југословенске националне странке*, РОМС, М-14046.

границе паралелизма са државним органима и амбицијом наметања својих активности као јединих и државно потребних.

У Војводини је рад ових организација био најдоследнији. "Ни једна наша општинска организација, према својим локалним приликама, не би смела пропустити ни једно једино животно питање становника, па ма било и најситније, а да о њему не поведе рачуна и не организује потребне акције. Независно од рада месних самоуравних тела, свака наша организација треба да има свој разрађени и стално допуњавани програм рада у коме ће бити заступљена сва економска, социјална и просветна, као и национално-политичка и културна питања и потребе места и мештана."⁵³

Разрада организације месних и среских одбора била је неопходна и збор општинских избора који су били одржани октобра 1933. године. Изборни резултати пресликавали су интезитет активности странке као и њен уплив у бирачко тело. Током кампање, истакнути представници ЈНС су апострофирали племенске особености и реализам покрајинског идентитета али у контексту њихове тежње ка надилажењу ових специфичности идејом интегралног југословенства.⁵⁴

Дунавска бановина, на основу резултата ових избора, била је одана југословенској идеологији. "Просечно је у целој земљи гласало преко 70% бирача. У свим бановинама Југословенска национална странка је добила преко 90% гласова. У Приморској бановини 91%, у Дунавској 95% гласова..."⁵⁵ У Осјечком срезу је такође победила ова странка на поменутих изборима што управо говори о привржености становништва новоформираној држави, са доминантном српском националном нотом и афирмацијом југословенства буњеваца. "ЈНС доживила је на овим изборима тријумф који никада досад није доживјела ни једна од бивших партија у осјечком срезу."⁵⁶

Иако је доминирала на поменутих изборима, у самој странци долазило је до трзавица у вези са одређењем изборних листа, не ретко појављивало се и више листа. Ово је нарочито карактеристично било у Банату. "Али чим се отпочело са састављањем листа и кандидовањем лица, искрсле су такве потешкоће које се нису могле предвиђати, јер на изборе у нашој бановини излази само једна странка, те би према томе месне организације ЈНС требало да истичу заједничке листе. Међутим, у већини срезова банатског дела Дунавске бановине уочена је једна карактеристична појава. У самим месним организацијама Југословенске националне странке појавила се подвојеност и формирају се 'паралелне организације' како би могле да кандидују своје људе."⁵⁷

Некако упоредо са Југословенском националном странком покренута је иницијатива за формирање Југословенске народне странке чији је председник постао Светислав Хођера. Била је то странка која се супротстављала било каквом еволутивном или постепеном доласку до југословенства. Идеализам њених присталица ишао је до граница фанатизма. Промовисана је југословенска револуционарност и њој свеопшта политичка подређеност.

По тада важећем члану 14. Закона о одружењима, зборовима и договорима, ЈНС је фебруара 1934. године добила одобрење Министарства унутрашњих дела за несметан рад. У вези са тим је странка на Сретење 1934. године упутила проглас својим члановима где, између осталог, промовише и своје начело "Један краљ, једна држава, један народ."⁵⁸

⁵³ Чланак *Дужности општинских (месних) организација* које је објавила бачкопаланачка *Југословенска стража* 24. септембра 1933. године, а који је преузела из *Гласника ЈНС*.

⁵⁴ Тако је Никола Узуновић, између осталог за Политику од 8. октобра 1933. године, рекао: "ЈНС како је и у њеном програму речено поштује веру и племенске особине као покрајинске осетљивости, али се бори и бориће се противу свих који та факта злоупотребљавају у партијске сврхе..."

⁵⁵ *Гласник* од 21. октобра 1933. године, АСЦГ, Ф-38, фасцикла 321.

⁵⁶ *Југословенска застава*, Осијек, чланак *Општински избори у Осјечком срезу*, од 10. октобра 1933. године.

⁵⁷ *Северна стража*, Велика Кикинда, чланак *Паралелци*, од 17. септембра 1933. године.

⁵⁸ "Ни старопартијске разлике, ни верске, ни покрајинске, ни племенске, ни сталешке нису биле и неће бити запрека, ни камен спотицања у нашем раду. Један Краљ, једна држава, један народ – то је високо начело Југословенске Народне странке."; *Проглас чланова Југословенске народне странке*, Политика, 26. фебруар 1934.

Захтев надлежног министарства у вези са организацијом странака био је веома ригорозан. Захтевао је југословенски територијални ниво заступљености а сама странка која подноси захтев мора да има своје организације у најмање половину од укупног броја срезова у целој држави, а да ти срезови буду распоређени у најмање шест бановина. ЈНС је највише својих организација имала у Дунавској бановини где је било обухваћено чак 90% срезова, што опет, на својствен начин говори о екстремизму респекта краљевске владајуће идеологије у Војводини.⁵⁹

Странка се у смислу југословенског опредељења и јединства као и у вези са уређењем није разликовала од Југословенске националне странке. "Југословенска Народна странка сматра, да су Срби, Хрвати и Словенци један народ и да ова три племена могу само у јединству...Југословенска народна странка настојаће да исчезну сви трагови раније племенске и вјерске и покрајинске подвојености; да се учврсти културно и духовно јединство Краљевине Југославије...Начело самоуправе да буде у што ширем смислу израђено у организацији опћина и бановина."⁶⁰

Намера странке била је врло амбициозна и у суштини непримерена реалности. Полет је градила на идеји уплива новог духа који ће надоместити старомодан парламентаризам и њему својствене политичаре – које су иначе називали "обневиделим старцима који лутају по мраку." Ентузијазам и фанатизам промовисан на овај начин имао је сврху укључивања што више младих који, неоптерећени традицијом и прошлошћу⁶¹, требају да буду носиоци новог југословенског политичког замаха. Отуда и пропагандни назив активистима ове странке борбаши. "У прошлој години наш парламентарни живот кренуо је једним бољим током, он је дао Југославенску Народну странку, дао је једну борбашку групу, која је пожртвовано кренула у један велики и надамо се успешни народни посао...У нашем политичком и парламентарном животу не постоји више партијска борба већ судар двеју струја, судар духова старих и младих...Југословенска народна странка је странка младих и свјежих савремених политичких духова...Доле са политичким старцима, доле са застарелим парламентарним појмовима и престарелим концепцијама!"⁶²

Изразита агилност странке рефлектовала се кроз оперативне активности организовања зборова. И овом приликом велики број зборова био је организован у Дунавској бановини – односно у самој Војводини. Тако у *Јединству* у чланку *Зборови Народне странке* се описује да је само у току два дана викенда странка организовала 17 зборова. "У два дана 17 скупштина. Велико одушевљење у Шумадији и Војводини...Одушевљено је народ дочекао своје јунаке Борбаше др Кешељевића, Стажића, Драговића у Сенти, Банатском Градишту, Чоки, Полоју, Св. Николи итд., а исто тако др. Бачића и др. Богосављевића у Руми, Добрињцима, и др. Живана Лукића и Пуљевића у Панчеву итд. Ово велико одушевљење, са којим је народ дочекао своје пријатеље из Народне странке, јасан је доказ за право народно расположење."⁶³

Овакав вишеслојни страначки ангажман идеје југословенске унификације у Војводини указује на њену респективну заступљеност али и одређену узнемиреност.

⁵⁹ "Југословенска Народна странка поднела је доказе да има својих организација у више од половине срезова у земљи, распоређених не само у свима бановинама, него и у свим изборним окрузима...По бановинама најјаче је заступљена Дунавска бановина са 90% срезова, Моравска са 65% и Савска са 55% срезова."; Правда, 26. јануар 1934; АСЦГ, Ф-38, фасцикла 352.

⁶⁰ *Програм Југословенске Народне странке, Слобода*, орган Југословенске народне странке за Приморску бановину, 14. април 1934. године.

⁶¹ Тако и у програмским начелима странке стоји: "...У овом настојању Југословенска Народна странка, ослањаће се и на југословенске омладинске организације, знајући да ће у омладини, која није нагрижена старопартијским страстима и племенском нетрпељивошћу, увијек наћи искрене сараднике на остварењу новог времена, које ће одговарати очекивањима нашег цјелокупног народа."; *Програм Југословенске Народне странке, Слобода*, 14. април 1934. године.

⁶² Чланак *Доле са политичким старцима*, *Јединство* од 6. јануара 1934, АСЦГ, Ф-38, фасцикла 352.

⁶³ *Јединство*, 3. фебруар 1934; АСЦГ, Ф-38, фасцикла 352.

Потреба за организовањем екстремно југословенске странке указивала је проблеме страначког одређења интегралне југословенске идеологије који, у реалности политичког живота осведоченог кроз бреме националног и уставног питања и економске кризе, све више нарастају и траже екстремизам као одговор политичкој апатији и неверици.